

людський до деморалізації. Воля до воскресіння, навпаки, приводить до моралізації всіх світів всесвіту. Світи, нині рухомі бездушними силами, будуть керовані братським відчуттям усіх воскреслих поколінь. Більш того, ці світи будуть керовані і розумом воскреслих поколінь, а значить, вони будуть керовані раціонально.

**Микола Одарченко**

м. Львів

## СПІВВІДНОШЕННЯ ЛЮДИНИ І ДЕРЖАВИ В «ОСНОВАХ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА» Г.В.Ф. ГЕГЕЛЯ

1. У сучасних західних, радянських і українських інтерпретаціях філософії права Гегеля підкреслюється антилібералізм, антидемократизм гегелівської концепції співвідношення людини і держави, яка нібито тоталітарно спрямована. Такі інтерпретації не нові, дещо спрощують і тим самим спотворюють міркування Гегеля.

2. Абсолют у філософії Гегеля – це не субстанція Спінози, яка поглинає все індивідуальне та різноманітне, але водночас і суб'єкт. І абсолют не виступає як ворожа по відношенню до людини сутність. Абсолют і людина однопорядкові. Адже всезагальне за Гегелем не є єдиним визначенням абсолютної ідеї. Абсолютна ідея – не таке застигле всезагальне як субстанція Спінози чи абсолют Шеллінга, а діалектика всезагального, особливого та одиничного. Ця діалектика робить однобічними твердження про другорядну, навіть понижену роль людини в соціумі.

3. Значною мірою поширені інтерпретації проблеми співвідношення людини і держави у філософії права Гегеля визначаються в радянській літературі тим, що додатки до «Філософії права» в редакції Е.Ганса, що увійшли в радянське видання «Філософія права», відрізняються від власноручних додатків Гегеля. Після їх опублікування в одній книзі з основним текстом «Філософії права», а також конспектів лекцій у запису його учнів та «репетицій» (ФРН) стало очевидним, що широко поширені погляди, згідно з якими Гегель заперечує значущість моралі, суб'єктивність особистості в дійсності свободи, не відповідають його справжній позиції. Це у Канта моральність є закабаленням одиничного всезагальним.

4. За Гегелем співвідношення людини і держави – органічна єдність індивідуального та всезагального. Конкретизується вона за такими моментами: а) суб'єктивна воля «становить абсолютну основу держави». В

державі відбувається органічне «об'єднання самостійності індивідуального й загальної субстанціональності»; б) права і обов'язки індивідів по відношенню до держави знаходяться у взаємозв'язку. Якщо б індивід був цілком підкорений державі, тобто мав лише обов'язки, він перестав би бути вільним і перетворився би на знаряддя; в) оскільки відношення держави до людини – об'єктивний дух, то й сама людина наділяється об'єктивністю, істиною й моральністю лише тому, що вона член держави. г) в державі особистість знаходить найвище здійснення своєї свободи тому, що держава не є щось зовнішнє для індивідів, а органічна їх сукупність; д) держава не повинна протистояти індивідам, впадати в «глибокий деспотизм». Грунт і мета держави – суб'єктивність та її свобода; ж) особистість – одна із причин, що породжує моральне життя як основу держави.

5. Міркування Гегеля щодо проблеми співвідношення держави і людини уникають двох крайнощів: індивідуалізму і тоталітаризму. Розвиток цих міркувань є перспективним для окреслення засад гомоінтентного суспільства, в державі якого найважливішим є моральний зміст.

**Степан Іваник**

Школа Суспільних наук Інституту Філософії і Соціології Польської Академії Наук, м. Варшава, Польща

## ФРАНЦ БРЕНТАНО І ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ

Тема виступу нав'язує до назви статті Казімежа Твардовського „Франц Brentano і історія філософії” (1895)<sup>1</sup>, в якій засновник Львівсько-Варшавської філософської школи виклав своє бачення основ методології написання історії філософії. В даній статті Твардовський виділив наступні три методи написання історії філософії:

(1) біографічний метод, який полягає у представленні історії філософії як історії особистостей, котрі творили філософські ідеї;

(2) критично-звітний метод, який полягає у представленні історії філософії за допомогою зіставлення окремих філософських ідей і систем;

(3) конструктивний метод, який полягає у віднайденні в історії філософії законів, на основі яких відбувається її розвиток. Конструктивний метод у свою чергу ділиться на два види:

а) апіорний конструктивний метод, який упорядковує історію філософії відповідно до наперед прийнятого принципу;

---

<sup>1</sup> K. Twardowski. *Franziszek Brentano a historia filozofii*, „Przełom”, nr 11 z 3.08.1895, с. 335-346.